

EROL GÜNGÖR'ÜN VİCDAN ANLAYIŞI

Erol Güngör's Conscience Understanding

Dr. Yaşar TÜRK BEN*

ÖZ

Vicdanın mahiyeti ile ilgili olarak değişik görüşler ileri sürülmektedir. Bazı düşünürler vicdanın doğuştan geldiğini, buna karşın bazıları da onun sonradan kazanıldığını iddia etmektedir. Erol Güngör, vicdanın sonradan eğitim öğretim yoluyla teşekkül ettiğini savunmaktadır. Güngör, vicdanı en büyük yaptırım olarak görmek ve bu yüzden toplumdaki nizamın devamı için hayati öneme sahip olduğunu düşünmektedir.

Anahtar sözcükler: Vicdan, fitrî, eğitim.

ABSTRACT

There are different opinions concerning conscience's character. Some thinkers argue that the conscience comes from innate, and some thinkers claim that the conscience is obtained later in life. Erol Güngör, argues that the conscience has come to existence later by means of instruction. Güngör, considers the conscience as the greatest sanction, and therefore it is extremely important for the social order.

Keywords: Conscience, innate, instruction.

Bu çalışmada amacımız son dönem düşünürlerimizden merhum Erol Güngör'ün vicdan ile ilgili düşüncelerini ele almaya çalışmaktır. Çalışmada esnasında Güngör'ün kaynakçada belirtilen eserlerde konuyu ele aldığını gördük. Bu yüzden incelememizde biz de bu eserleri esas aldık. Güngör'e göre, vicdan nedir? Doğuştan mıdır? Yoksa bazı düşünürlerin iddia ettiği gibi tamamen sonradan mı oluşmaktadır? Vicdan, Tanrı'nın içimize yerleştiği bir yasa mıdır, yoksa meleke mi? Başka bir ifade ile vicdan bir yasa mıdır yasa koyucu mudur, ya da yargıç mıdır? Bu sorular ahlâk felsefesinin en önemli sorularındır.

Güngör, konuyu genel olarak psikoloji ve sosyal psikoloji açısından ele almaktadır. Bu yüzden konuyla ilgili felsefi tahlillere başvurmamakta ama deney ve gözleme dayanarak vardığı neticeleri yer yer değerlendirmektedir. Bu değerlendirmelerinden yola çıkarak, onun vicdan anlayışı ile ilgili önemli tespitler ortaya koymak mümkün olacaktır. Şimdi genel olarak "vicdan" kavramının nasıl anlaşıldığına kısaca değinip Güngör'ün vicdanı ne şekilde tanımladığını incelemeye çalışalım.

Günlük hayatta sürekli, vicdanlı, vicdansız sözlerini kullanırız. Savaşta ve diğer tedhiş olaylarında ortaya çıkan görüntüler için "Vicdanları dağladı" deriz. Acaba vicdan denilen şey nedir?

"Vicdan" kelimesi Arapça bir kelime olup, v-c-d fiilinden türemiştir. "Vicdan" sözlükte bulmak, bir şeye rastlamak, bir şeyi iyi ya da kötü bulmak gibi anlamlara gelmektedir.¹ Terim olarak ise, insanın kalbine doğan gizli bir his olup iyilik işlemekten hoşlanan, kötülük etmekten huzursuz olan, iyiyi kötünden ayıran ve seçici bir yapıya

* Artvin Çoruh Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi,

¹ Serdar Mutçalı, *el-Mu'cemu'l arabiyi'l hadis*, Dağarcık, İstanbul 1995, s. 963.

sahip olan duygu şeklinde tarif edilmektedir.² Vicdan kelimesinin İngilizce karşılığı “buluş, farkında oluş” anlamına gelen “conscience” kelimesidir.

İlahî dinlerde Tanrı'nın, insanın yaratılışına, iyiyi kötüden, güzeli çirkinden ayıracak bir yeti yerleştirdiği kabul edilir.³ Bu yeti, “vicdan” olarak adlandırılır. Bir anlamda vicdan, insanın bozulmamış fitratını, yaratılışını ifade eder.

Vicdan üzerindeki tartışmalarda düşünürlerin yaklaşımlarını, savundukları felsefi sistem belirlemektedir. İlahî dinlerin teologları ve Ortaçağ düşünürleri vicdanı, Tanrı'nın yaratılışımıza koyduğu ve olaylara verdiğimiz tepkilerde içimizde hissettiğimiz ilahî bir ses olarak ifade etmektedirler.⁴ Son dönem düşünürlerinden Akseki'ye göre vicdan, insanda bulunan fitrî bir saiktir. İyi ve fena olan niyetlerimizi ve fiillerimizi uygun görür; fena düşünce ve hareketten dolayı bizi uyarır ve kınar.⁵ Bu durumda vicdan, yapılması gereken eylemler için sonuçları kesin olan sebepler ortaya koyan, bunun yanı sıra yapılmaması gereken eylemlerin gerekçesini belirleyen bir yetidir. Ayrıca iç çatışma yaşadığımız durumlarda nihai karar vericidir.

Buna karşın Locke, vicdanı doğuştan olan, her türlü deneyden önce gelen, apriori bir yasa olduğunu kabul etmemektedir. Locke, bu yasanın ahlâk kavramlarımızı yönettiğini ve bizim hareketlerimizi düzenleyen bir otorite olduğu fikrini şiddetle eleştirmektedir.⁶ Locke'a göre, bu şekildeki bir vicdan anlayışında vicdan, hem yasa, hem yasa koyucu, hem de yargıç olmaktadır. Eğer böyle bir şey olsaydı insan karakterinde değişmez olan, sürekli aynı kalan bir unsur bulunmuş olurdu. Locke ampirik yaklaşımının doğal sonucu olarak insanların değer yargılarının değiştiğini, dolayısıyla doğuştan içimizde bulunan yasalardan söz etmenin mümkün olmadığını iddia etmektedir.

Erol Güngör büyük ölçüde Locke çizgisini takip etmektedir. Ona göre, vicdan bir kaideler sistemidir; bu sistem insanın kendi davranışları veya başkalarının davranışları hakkında “doğru” veya “yanlış” şeklinde yargılar yapmasına yarar. Aynı zamanda vicdan Tanrı, insan, cemiyet, kendi benliğimiz hakkındaki inançlarımızdan meydana gelmiş bir iç kontrol mekanizmasıdır.⁷ Ancak Güngör, vicdanın doğuştan insanlarda bulunduğu düşüncesine katılmamaktadır. Peki, o zaman vicdan nasıl meydana gelmektedir?

Ona göre, vicdan dediğimiz meleke, ancak sıkı ve düzenli bir ahlâk terbiyesi sonucunda meydana gelir, yoksa vicdan insanın doğuştan getirdiği bir yeti değildir.⁸

² Şemseddin Sâmî, *Kamus-ı Türkî*, Alfa, İstanbul 1998, s. 1486; Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 2005, 6. baskı, s. 1708. Fikret Karaman, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, ed. İsmail Karagöz, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. baskı, Ankara 2007, s. 693.

³ Bk. Şems Suresi, 91/8.

⁴ Mecelletü'l ezher, Kahire, cilt 8, sayı 9, 1937, s. 628; The Catholic Encyclopedia, <http://www.newadvent.org/cathen/04268a.htm> (02.12.2009)

⁵ A. Hamdi Akseki, *Ahlâk Dersleri*, İstanbul 1968, s. 103.

⁶ Bedia Akarsu, *Mutluluk Ahlâkı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1998, s. 159.

⁷ Erol Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, Ötüken, İstanbul 2000, s. 129.

⁸ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi*, s. 59.

Güngör, vicdanın oluşmasını anne-baba, yetiştirici, ğretmen gibi harici kontrol gücünün, bir iç kontrol mekanizması haline dönüşmesiyle açıklamaktadır.⁹ Güngör, bu durumun gerçekleşmesi için çocuğun belli bir benliğe ve olgunluk seviyesine ulaşması gerektiğini belirtir. Bu konuda gelişim psikolojisinin verilerine başvuran Güngör, vicdan gelişiminin yedi yaşından sonra başladığına işaret etmektedir.¹⁰

Ona göre, küçük çocukta vicdan yoktur. Fakat küçük çocuğun hayat tecrübesi, onda teşekkül edecek olan vicdanın kuvvetini belirler. Bu yüzden vicdan herkeste aynı kuvvette değildir. Birtakım insanlar oldukça büyük bir suç işledikleri halde vicdanları onları çok fazla rahatsız etmeyebilir. Aksine bazıları da en ufak bir kabahat işleyince büyük bir suçluluk duygusuna kapılabilirler. İnsanlardaki bu sorumluluk duygusu ve vicdandaki bu gevşeklik veya sertlik, bilhassa çocukluk yıllarında verilen eğitime bağlıdır.¹¹

Güngör'e göre, İnsan, bütün hayatı boyunca, sürekli olarak başkalarının beklentilerine ve onların vereceği tepkilerine göre davranışlarda bulunmaz. Kişi yeterli zihinsel kemale ulaşınca, davranış kurallarını bir sistem halinde benimser ve bundan böyle davranışlarını bu sisteme göre değerlendirir. Güngör, davranışlarını belli bir sisteme göre değerlendiren kişide vicdan dediğimiz iç kontrol mekanizması teşekkül etmiş olduğunu iddia etmektedir. Ona göre bu vicdan, bizi hem ahlâkî davranışta tutarsızlıklardan kurtarır, hem de dışardan bir kontrol olmadan da ahlâkî davranmamızı sağlar.¹² Güngör'e göre, vicdan denilen bu yeti sayesinde doğru olarak değerlendirilen davranışlar, insanın kendi benliğine karşı iyi ve olumlu duygular beslemesine yol açar. Yanlış ya da "kötü" sayılan davranışlar ise, suçluluk duyguları yaratır. Kuvvetli bir vicdan, insanın kendi benliği hakkında iyi bir sezgi kazanmasıyla, ie-bakiş metodu sayesinde kendisini daha iyi bilmesiyle var olur.¹³

Güngör, ahlkn bir bilgi olarak nasıl öğrenildiğini bildiğimizi, ancak anne-baba, ğretmen ve diğer harici unsurların bu iç denetim mekanizmasını nasıl meydana getirdiğini tam olarak bilemediğimizi belirtir. Güngör burada çocuğun i dünyasında meydana gelen davranış kalıplarının karmaşıklığına dikkat çekmekte, bizim sadece gözlemlerden yola çıkarak belli bir kanaate ulaşabildiğimizi, ancak kişinin çevreden öğrendiği bilgilerle duyguların nasıl bir araya gelerek vicdan dediğimiz "iç-kontrol" mekanizmasını meydana getirdiğini tam olarak bilemediğimizi vurgulamaktadır.¹⁴

Güngör'e göre, kişi çevresinden belli bir ahlâk şuuru elde eder. Ahlâk şuuru insanın iyi ile kötüyü birbirinden ayırt edecek ölçülere sahip bulunması demektir. Ancak bu ölçüler sadece birer ölçü olarak kaldığı müddetçe, insanın ahlâkî davranması hiçbir zaman garanti edilemez. Ahlâk dışı bir hareket karşısında "vicdan azabı duymak" tan

⁹ Benzer düşünceler için, bk. Hüsameddin Erdem, *Ahlâk Felsefesi*, Konya 2005, s. 105.

¹⁰ Bkz. Erol Güngör, *Değerler Psikolojisi zerine Araştırmalar*, Ötüken, İstanbul 1998, s. 46 vd.

¹¹ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi*, s. 59.

¹² Güngör, *Ahlâk Psikolojisi*, s. 59.

¹³ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi*, s. 64.

¹⁴ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi*, s. 57.

veya “vicdanın sızlanması”ndan bahsedilir. Bundan vicdanda ahlâkî bilgiye bir de “duygu” eklendiği anlaşılmaktadır. İnsanı ahlâkî davranmaya iten asıl kuvvet Güngör’e göre, işte bu duygu unsuru, yani ahlâkî şuurun ahlâkî vicdan haline gelmesidir.¹⁵

Güngör’e göre, vicdanın önemi onun en büyük yaptırım gücü olmasından ileri gelmektedir. Şayet yasalar, kurallar, töreler, kamuoyu baskısı dinin emir ve yasakları insanın vicdanında bir yer bulmazsa, devletle vatandaş sürekli karşı karşıya gelir ve onlar arasında bitip tükenmek bilmeyen bir hırsız-polis kovalamacası baş gösterir. Çünkü fert yakalanmayacağını ümit ettiği her fırsatta suç işlemeye çalışır. Güngör’e göre, vicdanın yaptırım gücü suçluluk duygusudur. Söz konusu bu duygu ise insanın kendi ahlâkî davranışı hakkında kendi kendine vermiş olduğu bir hükümdür. İşte bu yüzden iyi bir ahlâk düzeni tesis etmek isteyenlerin, toplumun talepleriyle, ferdin istekleri arasındaki makası açmamaya özellikle özen göstermeleri gerekir. Bu makasın açık olduğu toplumlarda kanunun buyruğu ile kişisel vicdanın emri sürekli çatışacaktır. İnsan kendi vicdanına karşı suçsuz olduğuna inanması durumunda, devletin suç saydığı fiilleri kolayca işleyebilir. Birçok kimse bu yüzden suç işlemekte ve bu suç nedeniyle de verilen maddi cezanın da bir faydası olmamaktadır.¹⁶

Güngör, vicdanın gelişmeye açık bir süreç olduğu kanısındadır. Başka bir deyişle vicdan, sadece kötülükler karşısında bizi suçlayan bir yaptırım gücü değildir. Aksine vicdan sadece yasaklara karşı değil, hoş görülen şeylere de karşı çıkabilir.¹⁷ Onun bu anlayışı tasavvufta bulunan nefsin mertebeleriyle ilgili düşünceleri akla getirmektedir.¹⁸ Bu anlayışa göre, kişi nefis terbiyesi sonucunda - ki bu vicdanın kemale ermesi demektir- levvame denilen mertebeden başlayarak, bütün işlerinde sadece Tanrı’nın rızasını gözetme noktasına kadar yükselebilir. İşte Güngör’e göre, nefsin hâkim olmasını bilen bu vicdan sahipleri, ahlâkî kontrol gücünü yitirmiş toplumlarda birer ahlâk kahramanı olarak, toplumu doğru yola getirebilirler.

Burada şöyle bir soru akla gelebilir, acaba Güngör’e göre, vicdan yanlış hüküm verebilir mi? Başka bir ifade ile vicdan her zaman doğruyu mu emreder? Bu soruya peşinen hayır diyebiliriz. Güngör, Locke’da olduğu gibi vicdanı bir yargıç gibi düşünmektedir. Bir yargıç önündeki kanunlara göre hüküm vermek durumundadır. Bu yüzden bizim davranışlarımız ile ilgili doğru kanunlara sahip olmamız gerekir. Vicdanımız bizi kendine karşı değil, ahlâk ve hukuk kurallarına karşı sorumlu tutar.¹⁹ Sokrates’ten Descartes’e kadar birçok filozofun ahlâkî davranışı doğru bilgiye dayandırdıkları gibi, Güngör de doğru bilginin önemine dikkat çekmektedir. Güngör, insanın sahip olduğu birtakım ihtirasların onu vicdanın kontrolünden kaçmaya zorlayacağını, kişinin bu hususta dikkatli olması gerektiğini belirtmektedir. Ona göre,

¹⁵ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi*, s. 65.

¹⁶ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi*, s. 149.

¹⁷ Erol Güngör, *Ahlâk Psikolojisi*, s. 149.

¹⁸ Bk. Osman Türer, *Ana hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Seha, İstanbul 1995, s. 135 vd.

¹⁹ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi*, s. 129.

Benliğin kendini savunmaya çalışması aslında vicdanın kontrolünden bir kaçış manasına gelir. Eğer ortada vicdanın kabul etmeyeceği şeyler bulunmasaydı, savunmaya ve gizlenmeye de ihtiyaç kalmazdı. Bu türlü mekanizmaların çok kullanılması benliğin kendi şuuruna varmaktan aciz kalması, böylece de ahlâki kontrol veya vicdanın iyi işlememesi anlamına gelir. Şu halde, vicdanın kuvveti insanın kendini bilme derecesi ile orantılıdır. Kendimizin ne kadar iyi şekilde farkına varırsak, davranışlarımızın gerçek sebepleri ile benliğimizin bize gösterdiği aldatici sebepleri birbirinden ayırma gücümüz o kadar artmış olur.²⁰

Recep Kılıç'ın belirttiği gibi, Erol Güngör'e göre, kişinin ahlâki tutarsızlık göstermesinin bir nedeni de, ahlâki değerlerin diğer değerlere göre daha önemsiz kabul edilmesidir. Örneğin iktisadi değerleri ön planda tutanlar, çok para kazanıp biriktirmeyi önemseyenler birtakım ahlâki prensipleri ihlal edebileceklerdir.²¹ Çünkü bunlar değerler skalasında ahlâki değerleri daha gerilere atmaktadırlar.²²

Güngör'e göre, bizim için hangi değerlerin önemli olduğu hususunda değişmez hükümler verecek bir kaynağa ihtiyaç vardır. Kılıç, Güngör'ün bu kaynağı dinde gördüğünü belirtmektedir.²³ Kılıç bu değerlendirmesini Güngör'ün şu ifadelerine dayandırmaktadır:

"Dinin getirdikleri dışında hiçbir değişmez kıymet yoktur, insanlığın diğer bütün kıymetleri yer ve zamanla sınırlı olmuştur ve objektif bilgi vermek itibarıyla en sağlam görünen ilim de hep birbirinin yerine geçen teorik şemalardan ibarettir. Bu şemalar muhakkak ki git gide mükemmele yaklaşma istikametindedir, ama onlarda esas olan yine değişmedir. Şu halde insanoğlu bugün doğru sayılanın yarım yanlış çıktığı, bugün güzel görünenin yarım çirkin ilan edildiği bir dünyada, kendisini bu sonsuz dalgalanmalardan kurtaracak değişmez değerlere sarılmak zorundadır; dinin başlıca fonksiyonlarından biri ise bu türlü ezeli ve ebedi değerleri getirmektir."²⁴

Erol Güngör, vicdanın bozulmadan görevini yerine getirmesi için devlete büyük görev düştüğü kanaatindedir. Ona göre, devletin aslî fonksiyonlarından biri de ahlâki vicdana karşı yapılan saldırıları önlemektir. Her toplumun içerisinde hem bireysel sapıklıklardan, hem de cemiyetin kendisinden kaynaklanan aksaklıklardan dolayı daima suç işleyenler bulunacaktır. Devletin yaptırımını sayesinde bu ahlâk dışı hareketler toplumun genelinin nazarında ayıplanması gereken bir sapıklık şeklinde görülür. Böylelikle birtakım suçların işlenmesi ve bunların ceza görmesi vicdanlarımızın pekiştirmesini sağlar.²⁵

²⁰ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi*, s. 64.

²¹ Recep Kılıç, "Erol Güngör'ün Ahlâk Anlayışı", *Felsefe Dünyası*, 27, Ankara 1998, s. 47.

²² Güngör, *Ahlâk Psikolojisi*, s. 46.

²³ Recep Kılıç, "Erol Güngör'ün Ahlâk Anlayışı", s. 53.

²⁴ Erol Güngör'den aktaran Recep Kılıç, "Erol Güngör'ün Ahlâk Anlayışı", s. 53.

²⁵ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi*, s. 158.

Sonuç

Düşünürler arasında vicdanın tanımı ile ilgili görüş ayrılığı bulunmaktadır. Bazı düşünürler vicdanın fitrî bir yeti olduğunu ileri sürerken, birtakım düşünürler ise, bunun sonradan elde edildiğini iddia etmektedir. Erol Güngör vicdanın eğitim-öğretim, anne-baba ve diğer çevresel unsurlar tarafından belirlendiğini düşünmektedir. O vicdanı bir yasa koyucu olarak değil, Locke gibi onu bir yargıç olarak görmektedir. Güngör, teşekkül etmiş bulunan vicdanın insanın en büyük yaptırım gücü olduğunu ileri sürmektedir. Eğer yasalar, kurallar, töreler, kamuoyu baskısı ve dinin emir ve yasakları insanın vicdanında bir yer bulmazsa, devletle vatandaş sürekli karşı karşıya gelir. Bu yüzden devlet, koyduğu yasaların insanların vicdanında bir karşılığı olması gerekir. Ayrıca devlet, yaptırım gücünü kullanarak vicdan tarafından kötü görülen hususları cezasız bırakmamalıdır.

KAYNAKÇA

AKARSU, Bedia, Mutluluk *Ahlâkı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1998.

AKSEKİ, A. Hamdi, *Ahlâk Dersleri*, İstanbul 1968.

The Catholic Encyclopedia, [http:// www . newadvent.org/cathen/04268a.htm](http://www.newadvent.org/cathen/04268a.htm)
(02.12.2009)

CEVİZCİ, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 2005.

ERDEM, Hüsameddin, *Ahlâk Felsefesi*, Konya 2005.

GÜNGÖR, Erol, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, Ötüken, İstanbul 2000.

_____, *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*, Ötüken, İstanbul, 1998.

_____, *İslam Tasavvufunun Meseleleri*, Ötüken, İstanbul, 2004.

_____, *İslamın Bugünkü Meseleleri*, Ötüken, İstanbul, 2006.

KARAMAN, Fikret, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, ed. İsmail Karagöz, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. baskı, Ankara 2007.

KILIÇ, Recep, "Erol Güngör'ün Ahlâk Anlayışı", *Felsefe Dünyası*, 27, Ankara 1998.

Mecelletü'l ezher, cilt 8, sayı 9, Kahire 1937.

MUTÇALI, Serdar, *el-Mu'cemu'l arabîyyi'l hadis*, Dağarcık, İstanbul 1995.

ŞEMSEDDİN, *Sâmi, Kamus-ı Turkî*, Alfa, İstanbul 1998.

TEKŞEN, Hüsnü, *Vicdan Risalesi*, Mustafa Asım Matbaası, 1940

TÜRER, Osman, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Seha Neşriyat, İstanbul 1995.